

Філологічні науки
УДК 82.09 (477) „189/193”

*Ліпницька І. М.,
канд. філолог. наук, доцент,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

ПОСТАТЬ І ТВОРЧІСТЬ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО В НАУКОВІЙ РЕЦЕПЦІЇ СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу специфіки літературно-критичної методології та концептуальних підходів Сергія Єфремова до літературних персоналій, домінуванню біографічного та психологічного методів у дослідженні постаті та творчості визначного епіка XIX ст. Івана Нечуя-Левицького.*

***Ключові слова:** методологія, біографічний метод, психологічний метод, психобіографія, соціологічний метод.*

*I. Lipnytska
PhD (Philology), Associate professor
M. P. Drahomanov National Pedagogical University
Kyiv, Ukraine*

IVAN NECHUY-LEVYTSKYI'S PERSONALITY AND CREATIVE WORKS IN SERHIY YEFREMOV'S SCIENTIFIC RECEPTION

***Abstract.** The article is dedicated to the analysis of Serhiy Yefremov's literary and critical methodology and conceptual approaches to the literary personalities, domination of the biographical and psychological methods in researching the personality and creative works of the prominent 19-th century epic Ivan Nechuy-Levytskyi.*

***Keywords:** methodology, biographical method, psychological method, psychobiography, sociological method.*

Найпродуктивнішим літературним критиком перших десятиліть ХХ ст., поза будь-яким сумнівом, був Сергій Єфремов. С. Єфремову належить створення відомого «хроматичного ряду» чи «канону» української літератури нового й новітнього періодів, який до виходу його «Історії українського письменства» у науці фактично не існував, як зазначав М. Зеров, його тільки уточнювали залежно від новознайдених матеріалів чи новіших поглядів на окремі з них. Продовженням цієї фундаментальної праці, її своєрідною розбудовою стала низка монографій про письменників, в яких літературознавець уточнював, доповнював, коригував, розширював уявлення про глибину й вагомість національного мистецтва слова, роль і можливості літератури в різноманітних контекстах життя.

Метою статті є дослідження літературно-критичної методології С. Єфремова аналізу постаті та творчої спадщини Івана Нечуя-Левицького.

Ю. Бойко-Блохин слушно стверджував, що С. Єфремов є майстром психолого-біографічного портрета: щоразу в таких дослідженнях він створює своєрідний і неповторний взірець цього літературно-критичного жанру, крім того, учений вважав, що Єфремов є одним із кращих представників біографічного методу у світовому літературознавстві [1, с. 336]. Саме С. Єфремов є автором цілої низки літературних портретів. У своєму аналізі літературного

доробку тієї чи іншої персоналії вважав, як і засновник жанру літературного портрету Ш. О. Сент-Бев, що особистість митця, його характер, психіка, походження, факти інтимного життя безпосередньо позначаються на його творчості.

Справді, домінантним методом, яким послуговується С. Єфремов, аналізуючи життя і творчість представників українського красного письменства, зокрема й І. Нечуя-Левицького, є біографічний. Дослідник прагнув репрезентувати автора як живу людину унікальної біографії, з її думками, почуттями, страхами, хворобами, котра живе у «своєму» часі, що впливає на її творчість і визначає вибір тем та сюжетів її творів. Отже, об'єктом наукових студій дослідника була життєва та ідейна траєкторія українських письменників, що дещо знижувала науковий рівень досліджень, надаючи їм публіцистичного звучання. На думку Ю. Бойка-Блохина, літературознавчі пошуки Єфремова пов'язані з «життєвою актуалією», а «його публіцистика того позему, який натурально переростає у цікаву, живу, соковиту літературознавчу аналізу» [1, с. 336].

Такою «аналізою» відзначається наукова студія цього найсумліннішого дослідника національної літератури, «совісті української нації», як називали відомого науковця сучасники, присвячена постаті І. Нечуя-Левицького.

В означеній студії С. Єфремов реалізував власні погляди на сенс літературної критики, її завдання: «найбільша вага критики якраз у тому, що вона пояснює літературні з'явища на підставі загальних теорій, – окремі літературні факти укладає в систему й зводить їх до якогось спільного джерела» [3, с. 59].

До дослідженні життєвої та творчої долі відомого українського письменника С. Єфремов підходив надзвичайно ґрунтовно: вивчив усі можливі джерела, з яких черпав інформацію про І. Нечуя-Левицького. По-перше, власні враження, особисті зустрічі й спілкування з метром української літератури склали основне враження автора літературного портрета. По-друге, С. Єфремов прагнув об'єктивності. Він звернувся до сучасників, усіх, хто знав письменника, з проханням написати їхні враження про цю першорядну персону в національній епіці другої половини ХІХ ст. Не останнє місце займали й спогади батька С. Єфремова про юність письменника, адже з Левицьким вони разом навчався в Богуславській бурсі.

Третім чинником вважаємо покликання дослідника на автобіографічні записи («Автобіографія» та автобіографічний лист до О. Огоновського) та епістолярій І. Нечуя-Левицького, автор яких не лише інформував про факти і події зі свого життя, але й оприлюднював свої душевні переживання, спричинені різними життєвими обставинами, представляв своє особистісне «Я».

Четвертим фактором, на який спирався критик в оцінці І. Нечуя-Левицького як літератора, була власне художня та публіцистична спадщина

митця, «зادля цього він користується також і порівняльним методом – спорадично, але цікаво й успішно» [5, с. 15].

Біографічний метод у методологічній палітрі критика суттєво доповнюється психологічним аналізом. Таке поєднання представлено в першій частині дослідження про І. Нечуя-Левицького, в якому автор простежував «суспільні переживання письменника, всі ті біографічні побудники, які вели його до створення славних творів, тут і побутові його звички, і його відносини з громадянством, і нарешті, його портрет» [2, с. 328]. Мета, яку ставить собі критик, аж надто складна: не просто «глянути на це немудре життя» (йдеться про позірну простоту життєвого побуту українського письменника), а «розгадати того внутрішнього сфінкса, що під цим супокоем та поміркованістю лагідного дідуся крився» [2, с. 398]. Справді, біографічно-психологічна студія С. Єфремова присвячена розгадці таємниці Нечуя-Левицького – людини й митця.

Студія про І. Нечуя-Левицького складається зі вступних зауваг і трьох частин, в яких критик прагне осягнути секрети творчості відомого митця через призму його життя й обставин, у яких доводилося працювати, осягнути «парадоксальність» не лише поглядів письменника, але таємницю його особистості.

Важливими в розкритті авторської концепції сенсу творчості І. Нечуя-Левицького є вступні зауваги до студії. Саме у вступі С. Єфремов підкреслив, що митець прийшов в українську культуру в корпусі нової плеяди національно свідомого покоління – «різночинних» інтелігентів», котрі змінили попереднє покоління дворянства (колишньої козацької старшини), що після реформи 1861 р. майже повністю відреклося свого народу. Це покоління тепер виконувало «обрусительську» роль на теренах України, перетворившись на когорту «тоже-малоросів», котрі «про своє малоросіяństwo поза варенухою й салом згадували хіба при тій вірній оказії, щоб його авторитетом підперти непотрібність чи утопійність національного розвитку українського народу, висміяти заходи піонерів на тому важкому шляху» [2, с. 397]. Таким «піонером» С. Єфремов бачить великого українського письменника ХІХ ст. – І. Нечуя-Левицького.

Першу частину праці скрупульозний біограф присвятив детальному обсервуванню життєвого шляху митця, досліджуючи факти й обставини його формування, той особливий «гурій», в якому «зростав і вражіннів набирався прийдущий письменник», утверджувався його націотворчий світогляд. Дослідник акцентував на тих фактах, які підтверджували його концепцію: майбутній письменник формувався в народній українській стихії, де все оточення – родина, селянство, природа – сприяло його становленню як українського письменника.

Детально вислідивши обставини формування світогляду письменника, С. Єфремов висловив оригінальні судження про особливості творчої манери митця. По-перше, диференціював творчість письменника на два періоди: до першого періоду критик зарахував творчість митця до 90-х рр., другий починається повістю «Над Чорним морем», котра датується 1888 р. і «характеризується вичерпанням спостережень, утомою, розволікдістю, велемовністю, млявим розвитком дії й мертвенністю контурів» [2, с. 427].

По-друге, вказав, що богословська освіта надзвичайно потужно вплинула на формування Нечуєвої естетики, зокрема спрямувала орієнтацію на житійні зразки, яким притаманні умовність форми, трафаретні змісти тощо. Потужним важелем формування стилю письменника, як свідчить «Автобіографія» митця, стали враження від світової літератури, з якою він почав знайомитися ще в бурсі. Окремо С. Єфремов дослідив і впливи усної народної поетичної творчості на поезику І. Нечуя-Левицького, які позначилися на тематичному, стильовому та формальному рівнях поезики творчості митця. Отже, за визначенням С. Єфремова, в синтетичному вигляді ці впливи становлять специфічну амальгаму поглядів «одного із найбільших заступників українського повістярства», позначилися на формальних ознаках творів, стилі та змісті, безпосередньо пов'язаними із українською народною та книжною традиціями. Дослідник довів, що ідеї народності та національності, орієнтація на зразки усної народної поетичної творчості та народну мову стали «естетичним канонем, рецептом на написання, на стиль» для І. Нечуя-Левицького. Ці настанови письменник реалізував у своїх творах, де можна зустріти «повний букет образів і порівняннів» з усної народної поетичної творчості.

Другий розділ студії розпадається на дві частини. У першій подана позитивна характеристика творчого доробку 70-80-х рр. XIX ст., у другій – критика II періоду, який, на думку літературознавця, відзначався занепадом. Аргументація дослідника базувалася на тому, що саме в першому періоді письменник створив свої найкращі твори.

Аналізуючи творчий доробок І. Нечуя-Левицького, критик уперше оперує таким науковим поняттям, як «галерея образів». В основу класифікації і групування образів-типів літературознавець кладе важливий, на його думку, принцип – поділ відповідно до характерологічних рис героя.

Ще однією методологічною засадою С. Єфремова в аналізі творчості І. Нечуя-Левицького є соціологічний метод, який спирається на принцип класифікації творів за їхніми ідейним спрямуванням.

Згідно визначених критиком естетичних пріоритетів І. Нечуя-Левицького, С. Єфремов вважав, означеного автора дещо ретроградним, оскільки він, як учень П. Юркевича на все подальше життя засвоїв академічну естетику. Підкреслюючи консервативність письменника С. Єфремов відзначав, що «спосіб

писання, манера, стиль лишилися у Левицького однаковісінськими на всю його довгу діяльність на літературні ниви», а це не дало йому вийти на ширші обрії обсервації дійсності. «Щодо мети й змісту творів Левицький був строгий реаліст», – стверджував С. Єфремов. Він критикував письменника, підкреслюючи примітивізм прози митця у композиції та художніх засобах.

Аналізуючи творчий спадок митця критик спирається не лише на біографічне тло, але й широко подає історію України, що дає можливість глибше збагнути думку автора, його прозу як ґрунтовне дослідження часу й обставин, адже твори митця сприймаються через «запах» епохи.

Виявивши, що основний інтерес письменника «зосереджений-таки на членах українського народу», С. Єфремов проаналізував спроби автора розімкнути вузьке коло своїх інтересів – подати портрети української інтелігенції й духовенства, водночас відзначив і причини деморалізації українського суспільства, «розпаданя нації на ворожі між собою верстви».

Характером письменника, його способом життя «старого кавалера» пояснює критик, на його думку, негативні сторони творчості письменника. Зокрема, брак живої реакції на сучасні виклики, холодно-розміркований стиль його творів, тому герої творів, особливо останнього періоду творчості відзначаються певною штучністю.

Ю. Бойко-Блохин підмітив ще одну стильову рису С. Єфремова: аналізуючи творчість митця, він наслідує деякі стильові прийоми аналізованого автора. Так, у розгортанні біографії Нечуя-Левицького він «наслідує, з мистецьким тактом, деякі стильові прийоми самого Левицького» [1, с. 427].

Детальне вивчення долі І. Нечуя-Левицького та його творчості дало підстави С. Єфремову стверджувати, що більшість творів митця мають автобіографічне начало, власне життя для нього стало тим основним матеріалом, який письменник використав у своїй творчості. Цією орієнтацією на власне життя, яке він вів дуже замкнуто, критик пояснював обмеженість творчої фантазії та вузькість поглядів письменника.

Дослідження літературно-критичної методології С. Єфремова у його праці «Іван Нечуй-Левицький» виявило естетичні пріоритети критика: по-перше, він користується біографічним методом з елементами психоаналізу, соціології, компаративістики, по-друге, представляє загальну характеристику письменника, в руслі вивчення обставин, життєвих фактів і подій, в котрих формувався митець. По-третє, залучаючи елементи психобіографії, прагне відтворити особистісну мотивацію, котра спонукала до літературної чи громадської праці І. Нечуя-Левицького, а отже, показати людський, часто утаємничений для читача бік митця, чим він жив, що його хвилювало тощо. У зв'язку з цим критик виявляє особистісні риси автора, які позначилися на його творчості, його героях тощо. Ще одним важливим авторським критерієм поцінування творця є його особиста

громадсько-політична позиція. Дослідник доповнює свої біографічні, соціологічні та психологічні підходи ще й філологічним аналізом, до якого він вдається при аналізі творчого доробку митця. Попри критичні закиди щодо означеної методології, зокрема брак «загальнохудожнього погляду на проблему, акценту на іманентній природі літератури [4, с. 10], все ж маємо відзначити її актуальність і на сьогоднішній день. С. Єфремов дав українському літературознавству людинознавчу теорію, яка покладається на осмислення «генезидіалектики душі», розуміння перш за все людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко-Блохин Ю. Літературознавча та літературно-критична методологія Сергія Єфремова / Юрій Бойко-Блохин. // Бойко-Блохин Ю. Вибране. – Т. 3. – Мюнхен, 1981. – С. 319-338.
2. Єфремов С. Іван Левицький-Нечуй / С. Єфремов. // Єфремов С. Вибране : Статті. Наукові розвідки. Монографії. – К. : Наук. думка, 2002. – С. 396-494.
3. Єфремов С. Серед сміливих людей : з сучасного письменства / Сергій Єфремов. – К., б. р. – 121 с.
4. Наєнко М. Сергій Єфремов і його історико-літературна концепція // Єфремов Сергій. Історія українського письменства. – Київ : Femina, 1995. – С. 3-15.
5. Соловей Е. На шляху до синтезу / Е. Соловей // Єфремов С. О. Літературно-критичні статті. – Київ : Дніпро, 1993. – С. 5-13.

Філологічні науки
УДК 811'367'116.3

*Панчишин Н. З.,
асистент кафедри класичної філології
Львівського національного університету імені І. Франка
Львів, Україна*

ТЕМПОРАЛЬНІ СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ НЕОДНОЧАСНОСТІ У ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті проаналізовано синтаксичні засоби вираження категорії темпоральності, виражених складнопідрядними реченнями зі значенням неодноразовості у ранній та класичній латині, здійснено їх класифікацію, встановлено роль присудків головного та підрядного речень.

Ключові слова: час, синтаксис, складнопідрядні речення, неодноразовість.

*N. Panchyshyn
Assistant of Classical Philology Department
I. Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine*

TEMPORAL COMPLEX SENTENCES WITH THE MEANING OF NONCONFORMITY IN LATIN

Abstract. The article deals with the temporal syntactic means expressed by complex sentences with the significance of nonconformity in Early and Classic Latin. Their classification is given. The role of the predicates of the main and subordinate clauses is determined.

Key words: time, syntax, complex sentences, nonconformity